

KCSE 2017

4.2.2 Kiswahili Paper 2 (102/2)

1. Ufahamu

a)

- i. Wazazi wanampeleka Bahati shuleni.
- ii. Bahati kupata dhiki ya kisaikolojia kwa kudhihakiwa
- iii. Wazazi kumtafutia Bahati mlinzi wa kumkinga na wateka nyara.
- iv. Bahati na wengine kama yeye kusoma hati za kawaida hapo awali
- v. Bahati kubaguliwa kazini
- vi. Serikali kuhakikisha matini zimeandikwa kwa hati inayoweza kusomwa na walemavu
- vii. Wazazi hawamfunzi Bahati mbinu za kujilinda, hivyo anajihisi mfungwa.
- viii. Walanguzi wa watu kuhatarisha usalama wa watoto wa aina ya Bahati
- ix. Ukoo kuamua kuangamiza watoto wenye ulemavu
- x. Bahati kudhihakiwa shuleni/kutengwa na wenzake
- xi. Mama/wazazi kuamua kumbifadhi Bahati

Tanbihi

Mtahiniwa anaweza kuangazia dhuluma pekee. Anaweza pia kuangazia utekelezaji wa haki kwa watu wenye mahitaji maalumu pekee. Anaweza pia kuchanganya hoja. Mradi amedondoa hoja sita.

(6 x1)

(alama 6)

b)

- i. Muuguzi kutalikiwa kwa kutopata mtoto
- ii. Watoto wa kike kuonekana kuwa mzigo/si watoto
- iii. Kusimangwa na mavyaa – kuwa hajazaa watoto.

(3x 1)

(alama 3)

c)

- i. Mume kuondoka bila neno kwa mkewe – anakuja kuomba msamaha.
- ii. Mume kushauriana na ukoo kuhusu mtoto
- iii. Ukoo kuamua kuangamiza kitoto bila kujali hisia za mama/wazazi
- iv. Mume kumjuza mke uamuzi wa ukoo
- v. Mume kulipia gharama ya matibabu
- vi. Msimulizi kuamua kukihifadhi kitoto chake
- vii. Msimulizi anakashifu mtazamo wa jamii kuhusu watoto wa aina hii.

(aya ya mwisho)

Tanbihi

Mtahiniwa anaweza kuonyesha uwajibikaji au hata ukosefu wa uwajibikaji. Anaweza kuchanganya hoja pia.

(4x1)

(alama 4)

d)

- i. Hisani- fadhila, shukrani (alama 1)
- ii. Kuupaka masizi – kuuharibia sifa/ kuuaiibisha (alama 1)

2. a)

- ii. Sayansi na teknolojia zimerahisisha maisha ya binadamu.
- iii. Mashine zimerahisisha utenda kazi.

- iv. Mtu anaweza kusomesha hata bila kuwepo.
- v. Kuimarisha shughuli za utafiti
- vi. Kurahisisha usajili wa wanafunzi na watahiniwa
- vii. Kuimarisha matibabu kupitia utafiti
- viii. Kufanya udososi hapo hapo
- ix. Kurahisisha ubadilishanaji bidhaa
- x. Kuhifadhi na kutuma pesa
- xi. Kulipia huduma

(7x1)

(alama 7)

Mtiririko- alama 1. Jumla –alama 8

Tanbihi

- i. Mtahini awe makini kutambua hoja ambazo zimetolewa kama ufafanuzi wa nyingine.
  - ii. Hizi hazipaswi kutuzwa kama sehemu ya ufupisho wa mtahiniwa.
- b)
- ii. Kuzorotesha utenda kazi
  - iii. Kuingilia uhuru wa kibinafsi
  - iv. Kuwatisha wengine
  - v. Kuwatusi na kuwadhalilisha wengine
  - vi. Kuwatapeli
  - vii. Wizi wa kitaaluma
  - viii. Upujufu wa thamani ya mtihani/ wizi wa mitihani
  - ix. Visa vya kigaidi kuendelezwa kupitia mtandao
    - x. Kumomonyoa mshikamano wa kifamilia- mawasiliano ya simu badala ya ana kwa ana
  - xi. Vijana kupuuza masomo kwa kuwa waraibu wa mtandao
  - xii. Binadamu huweza kupata mafundisho ya kidini kupitia mtandao.
  - xiii. Kupalilia ukosefu wa ajira
  - xiv. Binadamu atumie teknolojia kwa njia endelevu ili kujifaidi.

(6x1)

(alama 6)

Mtiririko- alama 1. Jumla –alama 7

3. a) Sauti:

- iii. /ng'/ni nazali na /gh/ni kikwamizo.
- iv. /v/ ni ghuna na /f/ sikhuna.
- v. /r/ ni kimadende na /l/ ni kitambaza.
- vi. /m/ hutamkiwa midomoni ilhali /n/ ni ya ufizi.

(4x½)

(alama 2)

- b)
- i. Mfano : mbweha, ngwena, ndwele (alama 1/0)
  - ii. Mfano : ndama, mkate, ngama, ndizi, mkeka (alama 1/0)
- c) Matumizi ya kiambishi o
- Mifano
- i. Kirejeshi cha nafsi ya tatu wingi – Wafanyakazi walioajiriwa wana bidii.
  - ii. Kirejeshi cha ngeli ya U – I – Umoja
Mguu uliotibiwa umepona.
  - iii. Kirejeshi cha ngeli ya U – ZI – umoja
Ufa uliozibwa ni huu,
  - iv. Kirejeshi cha ngeli ya U – YA – umoja
Ugonjwa huu ndio uliotibiwa.
  - v. Kirejeshi cha ngeli ya U – U –
Wema aliotuonyesha ulituvutia.
  - vi. Kuonyesha tokeo la kitu/kuonyesha nomino/unominishaji
    - a. Mtafiti umetoa toleo jipya la kazi hiyo.
    - b. Mti umetoa zao lingine
    - c. Mkato huu wa nywele haupendezi.
  - vii. Kuonyesha kinyume
    - a. Mwangi aliuchomoa mkuki ardhini
(2x1) (alama 2)
- (d)
- i. Mhalifu alipata (alipewa) **msamaha** kwa sababu (kwa) **unyenyekavu** wake. (alama 1/0)
  - ii. Waigizaji **wa kwanza/wa mwisho** wameingia jukwaani.(alama1/0)
- (e)
- i. Mama huyo aliwapenda wanawe **kwa dhati**. (RH/E)
  - ii. Bendera ilikuwa **juu ya mlingoti**. (RH/E)
  - iii. Mkurugenzi aliwasili **kabla ya mkutano kuanza**. (RH/E)
  - iv. Kaire ni mrefu **kuliko baba yake**.(RH/E) (alama 1/0)
  - v.
- f)
- i. a)(Ikiwa/ Kama) Kheri aliweza kutujengea hospitali sembuse zahanati!
a) Kheri aliweza kutujengea hospitali kwa hivyo atatujengea zahanati (pia). (alama 1/0)
  - ii. Zumari na Maki wanasomea Uanasheria. (alama 1/0)
- g)Majibu yafuatayo yanaweza kutolewa:
- i. Nomino zinazoanza kwa ‘m’ katika umoja na ‘wa’ katika wingi.
Mfano: **Mbunge – Wabunge**
  - ii. Zinazoanza kwa ‘mw’ katika umoja na ‘wa’ katika wingi.
Mfano: **Mwanasheria – Wanasheria**

iii. Nomino za pekee zinazotaja watu. Maria ametutembelea.

iv. Zinazoanza kwa'ki' katika umoja na'vy'

katika wingi.

a) Kijana huyu ameheshimika.

Vijana hawa wameheshimika.

b) Kiboko angalimajini.

Viboko wangali majini.

v. Ambazo hazina mianzo maalum ila huchukua viambishi A – WA vya upatanisho wa kisarufi. Kwa mfano, simba, kuku, bata, mama, baba.

Simba huyu amehifadhiwa.

Simba hawa wamehifadhiwa.

(2x1)

(alama 2)

Mtahiniwa atoe mfano ili kutuzwa alama 1 kwa kila jibu.

(h) Kiambishi 'a' cha njeo kitumiwe.

i. Wanariadha wacheza uwanjani.

ii. Jua lachomoza asubuhi.

iii. Sisi twasoma vitabu.

iv. Mwalimu afundisha darasani.

(1x1)

(alama 1/0)

(i) Seremala alilainisha ubao huo akanitengenezea meza.

(alama 1/0)

j)

i. Mifugo wangu wamenyweshwa maji na Kaumu.

(alama 2/0)

ii. Wanakijiji wanaishi karibu na misitu lakini|ila|bali|ilhali hawawavamii wanyama.

(alama 2/0)

Tanbihi

Sentensi sharti iwe na **vishazi** viwili huru. Kimoja kikiwa kitegemezi, basi hiyo haitakuwa ambatano, hata kama atakuwa ametumia kiunganishi ambatani kama vile 'lakini' na 'ila.'

(k) Magoma hayo yao yaliibwa na majizi yale.

alama 1/0.

- (l) (i) a) Watoto watatu kwa kumi hupata chanjo hiyo.
b) Wengine walipata tisa kwa kumi katika tamrini hiyo.

alama 1/0

- (ii) (a) Sara alifanya kazi kwa bidi.
(b) Polisi waliandamana moja kwa moja hadi kituoni.
(c) Mchinjaji alikata nyama kwa kisu.

alama 1/0

Tanbihi

Hata pale 'kwa' inapotumiwa kuonyesha ala/kitumizi, huonyesha pia jinsi tendo lilivyofanyika.

- (m) Mtaalamu alituambia kwamba kusoma kwa mapana kungepalilia ubunifu wa wanafunzi haowetu.
alama 2/0

- (n) (i) Viwanda vikianzishwa mashambani – kishazi kitegemezi
(ii) Idadi ya wanaohamia mjini- kishazi kitegemezi
(iii) Itapunguzwa – kishazi huru

$$2 \times 1 = 2$$

- (o) (i) a) Umati wa watu ulikuwa ukimshangilia.
b) Kisu cha baba kinahitaji kunolewa.

alama 1/0

- (ii) a) Mwenye duka angali mwaminifu.
b) Yule dalali alikuwa shupavu.
c) Huyu mtoto ni mtiifu.
d) Lenye mpini lilikuwa lake.

alama 1/0

- (p) Mjukuu wake – yambwa tendewa (kitondo)
Pete ya shaba – yambwa tendwa (kipozi)

Tanbihi

2 x 1 = 2

Ikumbukwe kwamba sharti yambwa kamili ijitokeze. Kwa mfano, mjukuu anayerejelewa ni wake, hivyo yambwa tendewa itakuwa **mjukuuwake** wala si **mjukuun** tu.

- (q) (i) Alirusha tufe kwa niaba ya mhusika huyo.
(ii) Alirusha tufe kuelekea kwa mhusika huyo.
(iii) Alirusha tufe ya mhusika huyo.
(iv) Alimrusha mhusika huyo kwa sababu ya tufe.

- (r) Matumizi yafuatayo yajitokeze:

- (i) Kufungia neno la kigeni- "mukimo"
(ii) Kuonyesha neno lina maana nyingine na unayomaanisha, k.m. binamu kumaanisha 'mpenzi'.

- (iii) Kufungia anwani- “Pendo la Karaha”
- (iv) Kuonyesha neno halijakubaliwa katika lugha unayoandikia/unayozungumza.

$$2 \times 1 = 2$$

- (s) Mkakamavu – mzembe/mvivu/mnyonge/goigoi/mtepetevu/dhaifu
huzingatia – hupuuzwa/ hutelekeza

$$2 \times \frac{1}{2} = 1$$

Maana zifuatazo zijitokeze:

- (t) Rithi – kupata mali/maarifa au ujuzi kutoka kwa mtu/makala fulani
Ridhi – kukubali au kupendezwa na jambo/kutoa ruhusa jambo litendeke.

alama 2/0

Tanbihi

Kwa vile tunatahini matumizi ya maneno haya, anaweza kuvinyambua vitenzi, mradi ile maana ya kimsingi inajitokeza.

- (u) (i) hamadi
(ii) tunapoudhika/tunapokasirishwa
$$2 \times \frac{1}{2} = 1$$
- (v) (i) doa – dosari, kosa, hitilafu, ila, baka.
(ii) omba – rai, sihi, sali
- (w) i) Uyoga hupatikana kwenye maeneo haya.
ii) Uyoga hupatikana katika maeneo haya.
iii) Uyoga upo kwenye maeneo haya.

alama 1/0

- 4. (a) Sajili ya mahakamani/sajili ya kisheria
  - (i) Matumizi ya sentensi ndefu – sentensi ya kwanza inatakriban maneno 30.
  - (ii) Msamiati maalum wa kisheria kama vile ‘ushahidi’, ‘mahakama’, ‘unahukumiwa’...
  - (iii) Kuzungumza na mshukiwa moja kwa moja- wewe mshukiwa
  - (iv) Kutoa hukumu

Kutaja- Alama 1 ●

Mfano- Alama 1

- (b) Baadhi ya hoja:
  - (i) Matumizi ya lugha chakavu/kikale
  - (ii) Kunukuu vifungu vya sheria ili kuondoa shaka.
  - (v) Kuzingatia urasmi kwa kiasi kikubwa
  - (vi) Urudiaji unaonuiwa kuweka wazo wazi/kusisitiza
  - (vii) Msamiati wa kawaida hupewa/huwa na maana maalum. Kwa mfano unaposema,

“Learned Friend”, kumaanisha mwanasheria.

- (viii) Lugha ya kuhoji/kudadisi, hasa pale mshukiwa/shahidi anapohojiwa.
- (ix) Sheria za kisarufi huzingatiwa kwa kiasi kikubwa ili kukinga dhidi ya kupotosha maana.
- (x) Wakati mwingine sheria hizi huweza kuvunjwa ili kukidhi haja ya mawasiliano, hasa pale mshukiwa hajasoma/haelewi lugha rasmi au lugha sanifu.
- (xi) Kauli fupifupi hasa wakati wa kuhoji.
- (xii) Upashanaji zamu kwa kawaida hudhibitiwa na kiongozi wa mashtaka.
- (xiii) Kuchanganya au kubadilisha msimbo huweza kutokea.
- (xiv) Lugha ya kushawishi, hasa pale wakili anapotoa utetezi
- (xv) Toni kali pale hakimumu anapotoa hukumu.

$$8 \times 1 = 8$$

Tanbihi

Ufafanuzi/ mifano itolewe ili kutuzwa alama 1.